

Symbolisch spel

“People say that what we’re all seeking is a meaning for life. I don’t think that’s what we’re really seeking. I think that what we’re seeking is an experience of being alive, so that our life experiences on the purely physical plane will have resonances with our own innermost being and reality, so that we actually feel the rapture of being alive.”

— Joseph Campbell, The Power of Myth —

Over de jaren heen heb ik spelbeelden bekeken van kinderen in speelwerelden zoals de zandtafel, tekeningen en in rollenspelen. De wereld waar kinderen gestalte aan geven in spel geeft uitdrukking aan hoe zij zich voelen en wat zij ervaren. Sommige kinderen hebben veel contact met hun verbeelding en andere kinderen minder. En kinderen die weinig verbeeldingskracht lijken te hebben of hier minder mee in contact staan, kunnen hier na spelbegeleiding meer verbinding mee maken. Zij staan dan letterlijk vrijer in het leven en ervaren creativiteit. Hoe verhoudt de verbeeldingskracht zich tot ons zijn?

De verbeelding lijkt iets te zijn wat een onderdeel van ons mens-zijn is, waar wij mee geboren worden en/of ontwikkelen (nature/nurture) en soms kwijtraken. En het lijkt een kracht te zijn waardoor er meer zingeving wordt gecreëerd. Maar hoe werkt dat? Het is voor mij altijd een boeiend onderwerp geweest om hierover te lezen en na te denken en ook wel een speurtocht omdat er in de bekende theorie over spel weinig over deze kracht van het verbeeldend spel wordt geschreven. Ook van ouders krijg ik veel vragen over spel en de verbeelding wat me ertoe heeft aanzet om iets te op papier te zetten over symbolisch spel. Wat is symbolisch spel? En wat betekent symbool? En zijn er auteurs die over symbolisch spel hebben vertelt?

Het Griekse woord *symbolon* betekent: ‘dat wat zich laat samenvoegen’. Het symbool vormt een overbrugging tussen ons bewuste en ons onbewuste leven. Het symbool verbindt ons lichaam met onze intuïtie. Het symbool fungeert als transformator en geeft in de gedaante van symbool-taal uiting aan gevoelens en wensen die in ons leven. Van die gevoelens zijn wij ons vaak weinig bewust.

Het beeldende karakter van het symbool brengt, wanneer het zintuiglijke vormen aanneemt, zowel de gewaarwording als de intuïtie in beweging.

Mircea Eliade vertelt in zijn boek (beelden en symbolen, 1963, c. De Boer jr. en Paul Brand) dat het symbool, de mythe en het beeld een wezenlijk bestanddeel uitmaken van het leven van de geest en hij zegt dat het symbolische denken geenszins uitsluitend het domein van het kind is maar een wezenlijk bestanddeel uitmaakt van de mens. ‘Beelden, symbolen en mythen, zo zegt Eliade, vervullen een functie die bestaat in het blootleggen van de meest geheime zijnsmodaliteiten’.

Onze kinderen spelen dagelijks fantasiespel. Zij spelen met poppen, knuffels, Playmobil, blokken of verkleedkleden. Als ons kind speelt dan maakt het in spel contact met een wereld die wij als kinderen hopelijk ook ervaren hebben. Een speelwereld waarin het kind kan oefenen hoe het er in het dagelijks leven aan toe gaat en imiteert wat het over het leven te weten is

gekomen. Dat kan je goed zien als ouder als je kind met de poppen speelt en bijvoorbeeld de poppen lief of streng toespreekt. Daarin kan je dan jezelf als ouder herkennen en de manier waarop je vanochtend een geduldige of juist strenge toon aansloeg tegen je kind. Imitatie.

Het vermogen van kinderen om symbolen zoals een pop, te gebruiken, stelt hen in staat om gevoelens en fantasieën over te brengen op objecten. Deze verbeelding wordt helemaal beleefd in het lichaam en met hart en ziel. Wanneer in het fantasiespel het hele lichaam meedoet, dan wordt al spelende een bodily-felt-experience (BFS, Gendlin) bereikt.

Door een fantasierol te spelen, veranderen kinderen van gedaante omdat zij de gave hebben van 'je overgeven' aan iets. In spel geven zij zich over aan de speelfiguren die zij hebben gekozen. En in die rol kunnen kinderen daadwerkelijk ervaren hoe het is om deze figuur te zijn. Ze gaan er helemaal in op. Ze zijn het 'echt'. En dat is de magie van spel. Van het symbolische spel. En als kinderen dit beleven in spel dan kunnen zij vliegen en toveren en vol in hun creativiteit gaan staan. Kinderen kunnen ontdekken wat zij aan krachten in huis hebben en in spel durven zij in hun kracht te gaan staan. En omdat kinderen in spel kunnen ervaren wat zij aan krachten in zichzelf hebben, maken zij daarmee een connectie met de wereld van het lichaam én de wereld van de ziel. Zij ontdekken hun eigen lichaam en maken tegelijkertijd verbinding met hun creatieve krachten.

Kinderen kiezen allerlei fantasiedieren en laten zo in symbolisch spel zien wat deze rol voor hun betekent. Een adelaar spelen en vliegen over de bergen, samen spelen in het water als wasbeertjes en een draak spelen die een slechterik mag opsluiten en opvreten om opgekropte agressie en frustratie te mogen voelen. En om zo de angst te mogen voelen hoe het is om bang te zijn. Want dat zijn boze kleine jongens en meisjes. Zo bang en overweldigd door wat zij soms meemaken dat ze er boos van worden.

En dat jongetje dat de draak wil spelen, gaat daarna in een rolwissel, want dat is het prachtige aan de methode van psychodrama voor kinderen, ervaren hoe het is om de held te spelen. En de held neemt het op tegen de draak en komt zo in zijn kracht te staan. In het gevecht blijkt de held zo sterk en moedig dat hij de tweestrijd wint en na afloop een medaille krijgt. En zo wordt de draak een held!

En deze 'draken' van kinderen mogen na afloop van het gevecht ervaren dat zij door alle dieren worden geknuffeld en er komt een feestje waarbij alle dieren met elkaar dansen. Er was zelfs een keer een jongetje van 6 die iedere keer met alle kinderen in een 'snoepjes bad' wilde zwemmen om zijn ultieme geluk te ervaren.

En deze verbeelding door spel aan gestoken als een vuurtje maakt dat je in je verbeelding gaat staan in een wereld die verbonden is aan de kosmos zoals Moreno dat zegt. Het is een wereld die verbonden is met alle dimensies van zijn om ons heen. En deze kracht, deze levenskracht maakt kinderen sterk en creatief en verbonden. Want deze verbinding is onze verbinding met het leven zelf. Door contact te maken met je eigen verbeelding en deze figuren in de speelruimte uit te spelen, kan je als mens krachtiger in je eigen leven komen staan. Meer verbonden, vrijer, creatiever en blijer leven.

En dat jongetje die een draak speelt, kan zo zijn angsten overwinnen en meer vrij staan in het leven en blijer zijn en trots omdat het gelukt is. En dan hoeft dat jongetje of meisje niet zo boos op school of thuis te zijn en van zich af te bijten.

En zo leren kinderen hun eigen behoeften goed kennen en wat zij fijn vinden. Een knuffel, samen stoeien en samenspelen. Ze zijn blijer want ze meer verbonden met alles om zich heen. Ze zijn opener nu de verdedigingsmuren of beschermingsjasje wat soepeler zitten of .

En over de weken heen veranderd de draak in een wolf die samen met wolven in het bos woont.

In zijn boek *Mystagogie* doet theoloog Tjeu van den Berk een pleidooi voor het dromende bewustzijn. Tjeu van den Berk ziet het als een noodzaak dat we in onze eigen levensbeschouwelijke vorming ons bewust worden van en open staan voor symboliseringsprocessen en mythevorming. Levensbeschouwelijke vorming betekent in eerst instantie, mensen in hun dromend bewustzijn benaderen. Mythen, sprookjes, sagen, legenden, visioenen, parabels en wonderen zijn pas vanuit en met behulp van een dromend bewustzijn te bespeuren.

Hij vertelt ons dat symbolen zich in beelden aan ons bewustzijn tonen maar hun ontstaan juist in ons onbewuste bevinden. Ze overbruggen de tegenstelling bewust-onbewust. Het beeld toont ons een versluierde werkelijkheid. Een symbool staat niet voor iets anders maar is zélf een werkelijkheid, een ervaringswerkelijkheid, die zich niet anders dan in beelden kan uitdrukken.

De beelden hebben daarom zo'n suggestieve kracht, omdat er een oer-typische ervaring aan ten grondslag ligt. Waar vinden we dan die symbolen en mythen van onze tijd, vraagt Tjeu van den Berk zich af? Meestal zoeken we die volgens hem veel te ver of slaan we er, door deskundigen gemaakte symboolboeken op na. We struikelen over de symbolen van de moderne mens. De dromende verbeelding van de moderne mens en dus ook van die van kinderen werkt namelijk steeds aan de hand van dezelfde eeuwenoude vragen: Waar kom ik vandaan? Wat staat me hier te doen? Waar ga ik naar toe?

De verbeelding wordt in werking gezet aan de hand van ons eten en drinken, ons vrijen, onze partnerkeus, ons materialisme, ons beroep, onze zintuigen, onze dromen, ons spel, onze kleding, onze vrije tijd, ons leven en sterven, onze carrière, onze idealen, ons man-, vrouw-, kind en oude-van-dagen zijn, ons ziek en gezond zijn, ons zelf, ons ik, onze vraatzucht, onze genotzucht, onze tederheid en hartstocht, ons noodlot enzovoort. Daarbinnen en daardoorheen omvat het mysterie ons.

Als iets of iemand voor ons tot symbool wordt, is daar steeds een innerlijk proces aan vooraf gegaan, een proces dat grotendeels onbewust verloopt. Onbewuste strevingen zijn juist de stuwende factoren. Pas op het einde van het proces gaat ons bewust een 'licht' op (een beeld, een geluid, een geur, een idee, een fantasie) en realiseren we ons dat 'iets' voor ons tot symbool is geworden. Blijkbaar betekende deze boom, deze kleur, deze sfeer, dit gebaar, zoveel voor mij dat ik daaraan een symbolische waarde toeken.

Symbolen zijn meerduidig van aard. Wanneer er symbolen in het spel zijn, kan eenzelfde zaak de ene mens boos maken, de ander neutraal laten, en een derde fascineren en een vierde een onbehaaglijk gevoel geven. Symbolen worden uitgelegd door en hebben betekenis voor de concrete mens die ze doet ontstaan. Dat is voor ieder weer anders. Het symbool openbaart zich juist in een concrete, unieke situatie en is verrassend van aard.

Aan de hand van de pop laat Tjeu van den Berk zien hoe een symbolisering proces in zijn werk gaat. De pop lacht, huilt, is stout, braaf enzovoort. Het kind ervaart een deel van zichzelf in de pop. Het kind projecteert zijn eigen gemoedstoestand in die pop. De pop wordt door het kind symbool gemaakt. Los van het kind is de pop geen symbool.

Tjeu van den Berk vraagt zich af op wat voor wijze de mens begeleid wordt in het symboliseren? Door over te gaan op figuurlijke, beeldende taal, op fantasie, op het imaginaire, op vergezichten en visioenen. Tjeu van den Berk geeft een concrete illustratie hoe symboliseren feitelijk in zijn werk kan gaan. Film is één van de vele mogelijk kunstvormen. Daarbij beschrijft hij de film als een wonderlijke bron van symbolen. De fascinerende kern van de beleving van de film is dat we beseffen dat de beelden illusies zijn, maar dat we de overtuiging hebben dat deze illusies echter zijn dan de werkelijkheid. Het is een sluimerende wereld van de fantasie die, tot leven

gewekt door gebundeld licht een schouwspel oplevert van de verlangens, de angsten en filosofieën van generaties. Wat onbewust of half bewust in ons sluimert wordt door een bundel gefocust licht tot leven gewekt. Onze geest bevindt zich tijdens het kijken naar een film in een slaaptoestand. Een metafoor voor de kijkervaring is dan ook steeds weer: de droom.

Ervaren we, zo zegt Tjeu van den Berk, tijdens de droom ook niet zo iets als een lichtstraal die beelden projecteert op de duistere wanden van onze slapende geest.

Ons leven is voortdurend aan veranderingen onderhevig en elke verandering betekent 'overgang', het overschrijden van een drempel, een sterven aan de ene wereld en een geboren worden in een andere, een proces van desintegratie en integratie. In een veelvoud van symbolen wordt dat patroon uitgebeeld, symbolen die zo sterk zijn dat zij op hun beurt weer dat patroon in ons wakker kunnen roepen.

De beginsituatie bij het begrijpen van symbolen is belangrijk, zo zegt Tjeu van den Berk. Symbool vorming kan pas plaats vinden als ons rationele ik-bewustzijn daartoe ruimte gelaten heeft, ruimte aan onze onbewuste intuïtieve strevingen.

Kinderpsycholoog Bruno Bettelheim vertelt in zijn boek 'Het nut van sprookjes' dat sprookjes een ervaring zijn van een samenleving waarin de mensen oude wijsheden wensten te bewaren, voor zichzelf en voor latere geslachten. Deze verhalen, zo vertelt hij, verschaffen diepe inzichten die de mensheid steun hebben gegeven in haar lange en wisselvallige bestaan door de eeuwen heen, een erfenis die in geen andere vorm zo eenvoudig en direct en zo verstaanbaar voor kinderen tot ons is gekomen. Zo beschrijft hij dat men het er in het algemeen over eens is dat sprookjes ons aanspreken in de symbool taal die ons onbewust bevredigt. In de verhalen krijgen psychologische verschijnselen gestalte in symbolische vorm. De figuren en gebeurtenissen in de sprookjes geven symbolisch de noodzaak aan om te reiken naar een staat van jezelf worden. Om een transformatie door te gaan. Veel sprookjes geven antwoord op de vraag: hoe kom ik als mens tot mijn bestemming?

In de kinderjaren is alles, meer dan ooit, in wording, zo legt Bettelheim uit. Het sprookje geeft het kind fantasie materiaal dat in symbolische vorm een idee aanreikt, van wat de strijd om tot zelfverwerkelijking te komen in feite inhoudt. En het garandeert een gunstige afloop. Een sprookje drukt een innerlijk conflict uit in symbolische vorm en doet een voorstel om het op te lossen en wat de volgende stappen kunnen zijn in de ontwikkeling tot een hogere vorm van menselijkheid.

Waarom zijn de sprookjes nu zo belangrijk vraagt Bettelheim zich af?

De jeugd is de tijd dat de fantasie gevoed dient te worden. We stimuleren de fantasie van onze kinderen; we zeggen dat ze mogen schilderen wat zij willen of verhalen mogen verzinnen. Bij het dagelijkse verbeeldende spel gebruiken kinderen poppen en speelgoed die allerlei aspecten belichamen van hun innerlijk. Het spel geeft kinderen de kans om op die elementen enige greep te krijgen, wat een kind niet kan als men het aan hem vraagt. Het kind speelt en is zich niet bewust van zijn projecties. Verhalen die het kind verzint zijn de uitdrukking van zijn eigen wensen en angsten. Op zijn eigen mogelijkheden aangewezen kan een kind niets anders bedenken dan commentaar geven op de situatie waarin hij verkeert, want hij kan niet weten waar hij heen wil gaan en hoe hij daar komen kan.

Op dit punt levert het sprookjes datgene wat het kind vooral nodig heeft: het begint precies daar waar hij zich emotioneel bevindt, toont hem waar hij heen moet en hoe dit te bereiken. Maar het sprookje doet dit indirect, in de vorm van fantasiemateriaal waar het kind naar eigen behoeven gebruik van kan maken, en door middel van beelden die het hem makkelijk maken datgene te vatten wat hij in de allereerste plaats wil leren begrijpen.

Het sprookje wekt bij een kind de verwachting dat het eens zijn koninkrijk zal bereiken. Omdat een kind met minder niet tevreden is, maar niet gelooft dat het dit zelfstandig zou kunnen, vertelt het sprookje hem dat magische krachten hem te hulp zullen komen. Dit wekt nieuwe hoop, wat zonder deze illusie door de werkelijkheid weersproken zou worden. Het sprookje belooft juist die triomf die het kind verlangt en is dus psychologisch meer overtuigend dan ooit een 'realistisch' verhaal kan zijn.

En omdat het verzekert dat hij het koninkrijk zal bezitten, is het ook bereid al het andere te geloven wat het sprookje hem leert: dat je van huis weg moet gaan om je koninkrijk te vinden, dat dit niet zo maar gaat, maar dat je risico's moet nemen, beproevingen ondergaan, dat je hulp nodig hebt en dat je daartoe aan bepaalde eisen moet voldoen. Juist omdat de uiteindelijke belofte samenvalt met de behoefte van het kind aan vergelding en aan een roemrucht bestaan, verrijkt het sprookje de fantasie van een kind op onvergelooflijke wijze.

Een kind hoeft wraakzuchtige fantasieën niet te onderdrukken, integendeel, hij kan er zich in verlustigen, als hij maar voorzichtig wordt aangemoedigd ze te richten op een doel dat dicht genoeg staat bij zijn echte vader of moeder, maar kennelijk toch een ander is. Wie komt daar eerder voor in aanmerking dan de persoon die de plaats van zijn ouder heeft ingenomen; de stiefmoeder of –vader uit het sprookje? Als je kwalijke wraakfantasieën botviert tegen zo'n indringer, hoef het kind zich niet schuldig te voelen of bang te zijn voor vergelding, omdat die figuur het zeker verdient.

Bettelheim beschrijft vervolgens de facetten die vereist zijn in een goed sprookje: fantasie, herstel, ontsnapping, herstel na diepe wanhoop, ontsnapping aan een groot gevaar en vooral, troost. In het sprookje wordt de held beloond en de boosdoener krijgt zijn verdiende loon, waarmee het sterke rechtsgevoel van het kind is bevredigd. De voorkeur voor genade voor de boosdoeners, die karakteristiek is voor een gerijpte geest, is onbegrijpelijk voor een kind.

De dreiging is ook een belangrijke factor in een sprookje. En hoe wonderlijk is het, zo zegt Bettelheim, dat de sprookjesheld onvoorwaardelijk aanvaardt dat hij zo wordt bedreigd – het overkomt hem zomaar. De boze fee spreekt een vervloeking uit over de schone slaapster, en niets kan verhinderen dat die uitkomt. De held geraakt in groot gevaar. En zo beschouwt een kind het leven, zelfs al verloopt zijn eigen leven in de allerbeste omstandigheden, wat de uiterlijke wereld betreft. Bettelheim besluit zijn boek door te stellen dat een sprookje een symbolische weergave van belangrijke levenservaringen is. En dat één van de grote verdiensten van sprookjes is dat een kind door sprookjes leert te geloven dat transformaties mogelijk zijn. Bettelheim eindigt door te zeggen: "Voor wie zich verdiept in wat een sprookje heeft mede te dele, wordt het een diep, stil water dat eerst alleen ons eigen beeld schijnt te weerspiegelen; maar daarachter ontwaren we spoedig de innerlijke beroeringen van onze ziel – haar diepte en de wegen om vrede te vinden binnenin ons en met de wereld, hetgeen de beloning is voor al onze strijd."

Marc Colpaert is cultuurfilosoof en schrijft in 2007 een persoonlijk boek om een interculturele dialoog op gang te brengen. Zijn zoektocht voert langs bijzondere schrijvers en kunstenaars die hij in zijn boek aan het woord laat. Alvorens te kijken naar de betekenis van het symbool reflecteert Marc Colpaert eerst op onze westerse geschiedenis. Volgens Marc Colpaert zijn er in de westerse cultuur drijfveren en krachten aan het werk die eendimensionaal denken steunen. Een kijk op de werkelijkheid die gebaseerd is op logica en ratio. Daarbij merkt Marc Colpaert op dat onze Europese cultuur moeilijk met onzekerheid omgaat en dat in de drang om orde te scheppen in de chaos een alsmaar grotere onzekerheid ontstaat. Marc Colpaert stelt dat de weg naar de verbeelding te bereiken is door de taal van de mythos en niet door de taal

van de logos. Het rationeel, logisch en wetenschappelijk organiseren en regelen van een samenleving is geen garantie voor een zinvol bestaan.

In zijn boek haalt Colpaert de filosoof Martin Buber aan die in 1923 met 'Ich und Du' beschrijft dat de mens geen identiteit op zichzelf is en dat 'ik' voortdurend in relatie en in spanning tot de mens en de werkelijkheid om zich heen is. "Het leven komt tot stand, transformeert zich en krijgt zin door wat er tussen mensen, en tussen mensen en dingen gebeurd. Ook waarschuwt Buber ervoor dat een toename van een objectiverende houding tegenover de werkelijkheid automatisch ten koste gaat van de capaciteit om in een ik-jij-relatie te treden. Zonder verbondenheid is er geen leven.

Buber heeft het over de initiatiefkracht van het kind dat uit zichzelf niet kan deelhebben aan wederkerigheid en de opvoedende krachten nodig heeft. Zo stelt Buber dat het afhangt van de innigheid en de liefde-volheid en de discretie van de opvoeder/leraar, wat er uit de initiatiefkracht van het kind voortkomt.

Colpaert laat Paul Verhaege aan het woord die vertelt dat kunst een manier is om met de grote vragen in het leven om te gaan, met vragen die geen definitief antwoord kennen. Vragen over het leven, de seksualiteit, de dood, affecten en verlangens. Verhaege vindt dat creativiteit en verbeelding de 'enige goede verwerking van het verlangen is'.

Het imaginaire is een bewerking van het reële, een relatief naïeve bewerking omdat wij ervan uitgaan dat het symbool overeenkomt met het ding. Het symbolische is van een hogere orde en impliceert altijd een tekort. Onze werkelijkheid, zo stelt Verhaege is een gevolg van het symbolisatieproces. In het symbolisch functioneren kan de mens ook steeds een derde positie innemen. Hij kan buiten zichzelf gaan staan en nadenken over zichzelf en over de ander. Voor Verhaege wordt geluk gecreëerd in de context van de creativiteit door zelf iets te maken, door te gaan spelen, te zingen en dit te doen in verhouding tot een aantal vragen waar je als mens niet aan ontsnapt. Dat is zinverlening volgens Verhaege. En zinverlening doe je niet alleen maar in een gemeenschap of een groep. Marc Colpaert geeft als voorbeeld dat het niet voldoende is om te studeren 'over' het dansen en het zingen. Dat is logos. Door zelf te gaan dansen en spelen doorleef je de ervaring.

In zijn boek laat Marc Colpaert Karen Armstrong aan het woord die vertelt over het rationaliseren van onze mythen en dat we daarmee de band met de mythen zijn kwijtgeraakt. Zo vertelt zij dat de nieuwe held van de westerse samenleving het technisch genie van de logos, de wetenschapper of de uitvinder is. Intuïtieve en mythische denkwijzen moesten inbinden ten voordele van de wetenschappelijke rationaliteit. Ook Armstrong beweert dat het de mythos is die structuur en betekenis aan het leven geeft. De wereld van de ziel, de wereld van het symbolisch bewustzijn is naast de objectieve en subjectieve werkelijkheid een derde werkelijkheid. Er is lichaam en geest, maar er is ook ziel, stelt Armstrong. En de mens kan niet zonder deze werkelijkheid, aldus Armstrong.

Tussen de zintuigelijke en de conceptuele kennis gaapt een leegte. Daarin mag de verbeelding een plaats krijgen. Armstrong vertelt over de psychoanalyticus D. Winnicott die vaststelt dat het kind deze derde werkelijkheid vanzelf creëert. Het vermogen om te symboliseren is ook voor Winnicott een voorwaarde voor geestelijke gezondheid. Voor Winnicott is de verbeelding een overgangswerkelijkheid die de overgang maakt tussen subject en object, tussen binnen en buiten, tussen het onbewuste en bewuste, tussen ervaring en logica. En wat de mens voor die overgang nodig heeft zijn rituele objecten. Het theatrale is van oorsprong geen fictie, maar een

verdichting van het leven. Je maakt in een symbolische omgeving, in een symbolische taal duidelijk wat het leven is en wat het voor jou betekent. En iedereen die zich in die ruimte begeeft is vrij om te begrijpen wat hij of zij op dat moment wil en kan begrijpen. In de complexiteit van het hedendaagse leven brengt een ritualiseren van tijd en ruimte de mens naar de kern. Winnicot heeft als kinderarts oog gekregen voor het feit dat ieder kind van nature in zijn verbeelding de lege plek opvult. De lege plek tussen het zintuiglijke kennen en de conceptuele kennis in. Een mens creëert zelf een derde bewustzijn. Het is een gebied van ervaringen, zo zegt Winnicot, dat los staat tussen onze innerlijke en uiterlijke werkelijkheid. Een wereld met een werkelijkheid van symbolische waarde. Deze symbolen geven ons toegang tot de ervaring van alledag.

In de visie van de postmoderne mens lijkt de verbeelding niet langer te worden verbonden aan de representatie van de werkelijkheid, waarmee de verbeelding het gebied dreigt te worden van de onwerkelijkheid.

Van der Pol schrijft in zijn proefschrift, 'De macht en kracht van spel en verbeelding' dat, 'in deze tijd is immers sprake van toenemende externe beïnvloeding van kind gedrag waarop veel ouders, hoe gemotiveerd ook, steeds minder invloed kunnen uitoefenen'. Te denken valt aan omgevingsinput zoals computergebruik en audiovisuele middelen. Is het veelvuldig kijken naar visuele beelden, via tv, video en computer wel goed? Veel ouders, leerkrachten en hulpverleners die positief staan tegenover het gebruik en de toepassing van deze middelen, kunnen zelf de almaar toenemende informatiestroom nauwelijks bijhouden. Vormt de toenemende passiviteit in het opdoen van leerervaringen niet een grote bedreiging voor een evenwichtige stimulering van de ontwikkeling waarin, traditiegetrouw, zoveel mogelijk alle zintuigen worden betrokken? Ook het spel kan hiervan schade ondervinden aangezien immers één van de karakteristieken van spel is dat het altijd gepaard gaat met een fysieke activiteit'. Vanuit het inzicht dat de ontwikkeling van de hersenen in ieder individu vorm krijgt door fysieke én psychologische ervaringen maken onder anderen pedagogen en psychiaters zij zich bezorgd over de toenemende passieve leerstijl in de vroege kinderleeftijd.

In de huidige tijd wordt de kwaliteit van het spel bedreigd door de toenemende verletterlijking van onze communicatievormen. De beelden waarmee we met elkaar communiceren, worden aan ons overgebracht in een steeds letterlijker, iconische vorm. Een vorm waarin het beeld van de informatieoverdracht een sterke gelijkenis vertoont met de werkelijkheid en daar steeds moeilijker van kan worden onderscheiden. Deze wijze van informatieoverdracht is niet alleen heel concreet maar tegelijk zó indringend dat er nauwelijks iets aan de fantasie wordt overgelaten. De vraag is welke consequenties deze wijze van informatieoverdracht zal hebben voor de mate waarin de mens en in het bijzonder het jonge kind gevoeligheid zal kunnen blijven ontwikkelen voor meer symbolische, dat wil zeggen minder concrete, minder letterlijke uitingsvormen.

Verbeeldend spel is één van die uitdrukkingswijzen die zich tot nu toe in de ontwikkeling van een kind in de gewone opvoedingssituatie voldoende heeft kunnen ontplooien. Blijft het 'vol-ontplooiende spel', waar Vermeer van spreekt voldoende kansen krijgen in de huidige kinderlijke ontwikkeling?

Literatuurlijst

Berk, T.van den, *Mystagogie*. Zoetermeer, Vbk Media, 1999

Bettelheim, Bruno. *Het nut van sprookjes*. Amsterdam, 1993

Colpaert, M., *Tot waar de beide zeeën samenkomen*, LannooCampus, 2007

Eliade, M, *Beelden en symbolen*, Hilversum, C. de Boer en Paul Brand, 1963

Moreno, Z. T., *Psychodrama, surplus reality and the art of healing*, Routledge, 2000

Pol, P. J van der, *Kracht en macht van spel en verbeelding*, proefschrift, Leiden, 2005

Winnicott, D.W. *Playing and reality*, London, Routledge Classics, 1971